ego

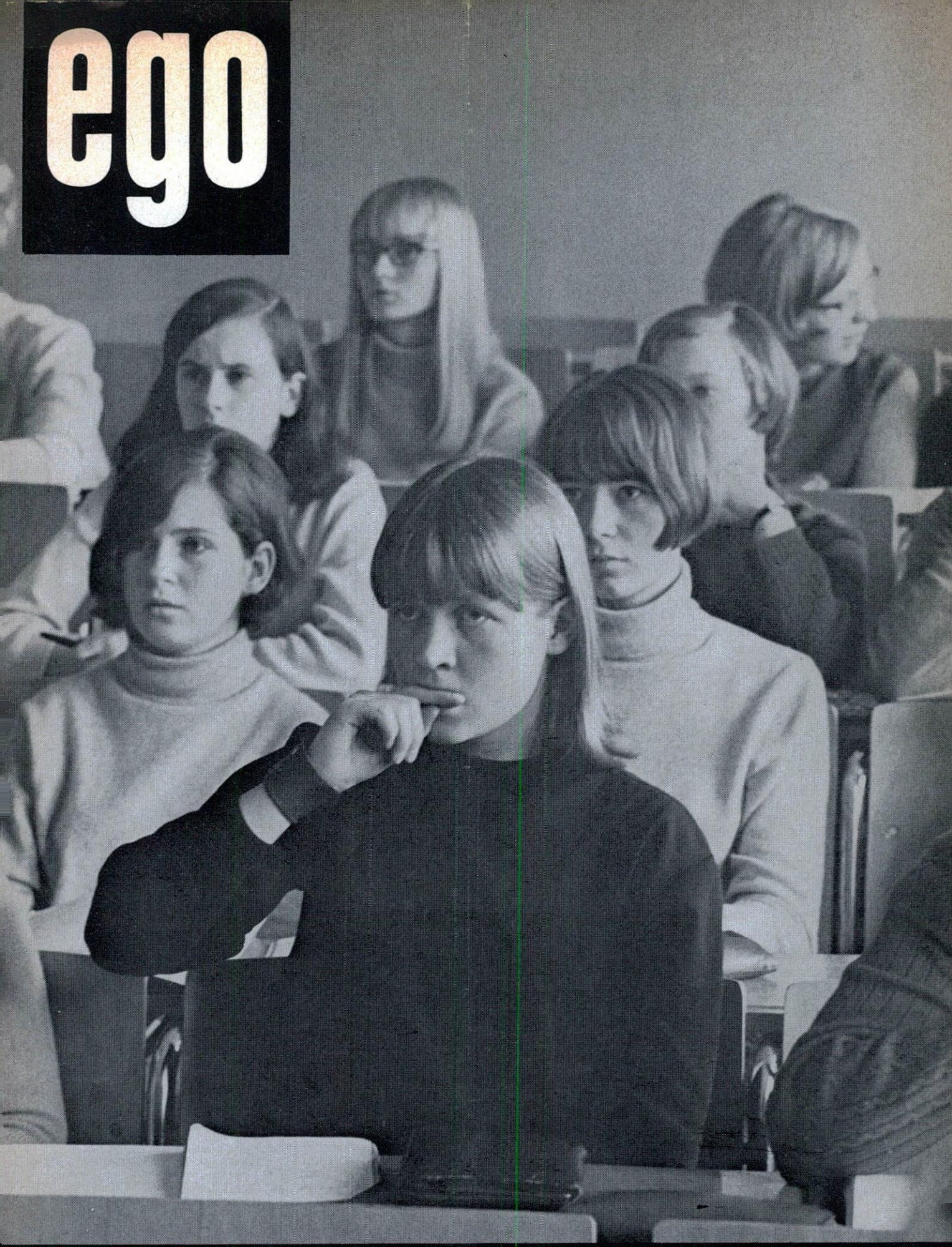

DEZE MAAND

Bert Vuijsjes: **De klasse van Johnny Hodges. Pagina 3**
Peter Moreé: **Het compromis. Pagina 6 en 7**
Wim Jesse: **Publiek laat ons in de steek. Pagina 9**

Een nieuw jaar

Als de lezer dit onder ogen krijgt naderen al weer de feestdagen aan het eind van het jaar 1968 en zijn feestredenaars bezig om hun nieuwjaarstoespraken op te stellen. In alle kranten zullen de bekende gelegenheidsartikelen verschijnen.

Onze oren zullen vervuld zijn van feestgedruis, onze magen en ingewanden zullen een nieuwe welvaartsdreun incasseren, onze ogen zullen verveeld de duizenden gelegenheidssterren weerspiegelen. Vrede op aarde, in mensen een welbehagen.

De werkelijkheid is een tikkeltje anders. In het jaar 1968 hebben we opnieuw met elkaar enkele passen gedaan in de richting van de naderende, dreigende derde wereldoorlog. Wie het anders ziet mag het zeggen!

Tsjechoslowakije is een verbijsterende onthulling geweest. De hulpeloosheid van de machthebbers van beide zijden is genadeloos aan het licht getreden. De Sowjet-autoriteiten zijn hulpeloos afgegleden naar een militaire bezetting van Tsjechoslowakije en hebben daardoor, en misschien onherstelbaar, de gespletenheid in het eigen kamp verdiept, de autoriteiten van het Westen zijn, even hulpeloos, afgegleden naar een nieuwe opvoering van de bewapening die waarschijnlijk in de komende jaren een machtige stimulans in de bewapeningswedloop zal blijken te zijn. En wij maar zingen van engelen en vrede.

In een tijd die schreeuwt om constructieve plannen voor vrede en rechtvaardig gedistribueerde welvaart kiest het Amerikaanse volk uitgerekend Richard Nixon als president. Terwijl de donkere dreiging van een wereldcatastrophe stap voor stap dichter bij komt zal deze man in de komende vier jaren leiding moeten geven aan de politiek van het Westen.

We laten dan alle andere conflict-situaties, die stuk voor stuk goed zijn om als aanleiding van een nieuwe oorlog te dienen, maar zitten. We verkeren m.i. in een soortgelijke situatie als in 1933 toen Hitler in Duitsland aan de macht kwam. Mensen met kennis van zaken wisten toen dat je, bij wijze van spreken, op de vingers van twee handen kon uittellen hoeveel jaren het nog zou duren.

Toch zou een werkelijk andere politiek van het Westen in de dertiger jaren waarschijnlijk het ergste hebben kunnen voorkomen. Maar de politici van toen waren als die van nu, hun enige wijsheid bestond in het negatief reageren op de daden van anderen.

Ik ben er van overtuigd dat ook nu een werkelijk andere politiek van het Westen de zaken nog zou kunnen keren. Mijn pessimisme schuilt in het feit dat ik de politici niet zie die dat zullen doen.

Wat werkelijk nodig is is een groot Westers plan voor vrede en distributie van de welvaart. Een plan dat men gaat uitvoeren, als het kan mét de communistische landen, als het moet voorlopig zónder hen.

Een plan dat tenminste drie elementen zal moeten inhouden:

- Een positieve benadering van bepaalde wensen en stellingen van de communisten (ik denk o.a. aan de erkenning van de D.D.R.)
- Concrete en inspirerende, maar nuchtere, plannen voor een werkelijke co-existentie van de volkeren van de wereld.
- Een goed doordachte planning voor een herverdeling van de welvaart over alle volkeren en klassen.

Zo'n plan kan niet in 1969 worden uitgevoerd. Maar het zou kunnen worden opgesteld en er zou een begin van uitvoering aan kunnen worden gegeven.

Misschien zouden we dan aan het eind van 1969 een begin van welbehagen kunnen ontdekken.

H. LIPS

ego

Maandblad van de humanistische geestelijke verzorging voor militairen

No. 9 — december 1968
7de jaargang

Redacteur: H. Lips, Hoofdraadsman

Adres redactie en administratie:
Bureau Hoofdraadsman,
Coornherthuis, Hoofdstraat 84,
Driebergen
telefoon 03438 — 2878

Vaste medewerkers:
Leni Kortland
Nico Haasbroek
Wim Jesse
Peter J. Morée
Bob van Opzeeland
Bert Vuijsje
Tom Weerheijm
Dick Zaal

Abonnementsprijs: *f* 6,— per jaar, te storten op postgirorekening 480414 t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische Geestelijke Verzorging te Driebergen

Militairen ontvangen het blad op aanvraag zonder betaling

Bij de voorplaat:
Je twijfelt nog. Zou het antwoord dat je wilt gaan geven goed zijn? Een situatie zoals ze duizenden keren in een klas kunnen voorkomen, alleen moet je als fotograaf op het goede moment de sluiter van de camera open en dicht laten gaan, om het te kunnen vastleggen. Wel Leonard Freed deed dat. Vandaar dit moment.

De klasse van Johnny Hodges

'Ik speel elke avond vier uur lang. Daarna denk ik geen seconde meer aan de muziek. We doen gewoon ons dagelijks werk. We proberen het publiek te geven wat het wil horen. De rest van de dag is van mezelf en dan bestaat er voor mij geen muziek meer. Ik praat er zelfs niet over.'

'Ik speel al zo lang dat het tegenwoordig automatisch gaat. Ik ben net een machine. 'On the sunny side of the street'

JAZZ

speel ik bij voorbeeld al sinds 1937 iedere dag. Als ik probeer mijn solo te veranderen, iets nieuws probeer te spelen, kom ik toch automatisch weer bij mijn gewone manier van spelen terecht! Mijn hoofd zou wel iets anders willen spelen, maar mijn vingers laten het niet toe.'

'Als ze je drie maal zoveel zouden betalen, verdiende je in twee jaar wat je nu in zes jaar verdient. Dan kun je vier jaar uitrusten, muziek schrijven en proberen een *hit* te componeren. Als je daarin slaagt, hoef je je geen zorgen meer te maken, want dan kopen de mensen ook alle platen die je daarvoor hebt gemaakt. Dat is mijn grote droom: geen zorgen meer te hebben.'

Deze uitspraken van altsaxofonist Johnny Hodges (uit een interview in het Franse blad Jazz Magazine, december '66) komen niet bepaald overeen met het beeld dat veel fans zich de laatste jaren van 'de jazzmusicus' hebben gevormd: de enthousiaste, trotse, uitsluitend voor zijn muziek levende kunstenaar.

Die wat cynische ongeïnteresseerdheid blijft bij Hodges trouwens niet beperkt tot zijn verbale uitlatingen. Wie hem tijdens de concerten wel eens midden in de saxgroep van Duke Ellingtons orkest aan het werk heeft gezien, herinnert zich waarschijnlijk een uiterst zuur kijkende heer op leeftijd, die voortdurend in slaap lijkt te sukkelen en alleen nog enige aandacht op kan brengen voor passerend vrouwelijk schoon.

Sublieme muziek

Dat alles hoeft nauwelijks verbazing te wekken bij een man van 62, die een mensenleeftijd (sinds 1925!) in het muzikantenvak zit, waarvan in totaal 36 jaar bij een en hetzelfde orkest. Trouwens, als Hodges de laatste twintig jaar geen noot muziek meer had gespeeld, zou zijn reputatie als een van de drie of vier beste altsaxofonisten uit de jazzgeschiedenis daardoor nauwelijks zijn aangetast. Wie in zijn jonge jaren zoveel sublieme muziek heeft geproduceerd als Hodges, mag het zich op latere leeftijd veroorloven om op zijn lauweren te gaan rusten.

Het vreemde is echter dat Hodges — ondanks zijn sombere uitlatingen en zijn lusteloze manier van doen — nog altijd een muzikant van bijzondere klasse is. Dat blijkt uit zijn recente werk met Duke Ellington (waarover in één van de komende nummers meer) en uit zijn platen onder eigen naam, waarvan ik er deze keer twee wil bespreken.

'Con-Soul and Sax' (RCA Camden 10176) is een goedkope heruitgave van een LP uit januari 1965, waarop Hodges samenspeelt met organist Wild Bill Davis. Het is muziek die kennelijk op een rustige achtermiddag op de plaat is gezet — weinig pretenties, ontspannen vakmanschap en duidelijk respect voor elkaars capaciteiten.

Davis' simpele, maar zeer goed uitgekiende spel (hij is een organist van een generatie die nog geen vermoeden had van de virtuoze mogelijkheden die Jimmy Smith later zou ontsluiten) blijkt uitstekend samen te gaan met Hodges' sobere, maar qua ritmiek en toonvorming buitengewoon geraffineerde soli.

Het eerste nummer van de plaat is uitgerekend het volgens Hodges totaal uitgekauwde 'Sunny side of the street', maar de altist weet zowel het thema als zijn standaard-improvisatie nog meer dan genoeg overtuigingskracht mee te geven om deze 'routinevertolking' ver te laten uitsteken boven veel seriewerk van twintig jaar jongere musici. Voor de rest van de LP (o.a. vijf stukken uit het Ellington-repertoire en een paar gelegenheids-originals) geldt ongeveer hetzelfde. Alleen in 'Drop me off in Harlem' bewijst Hodges met een heerlijk trage thema-parafrase en een onweerstaanbaar swingende solo in snel tempo, dat hij — als hij er even voor gaat zitten — nog heel wat meer dan vakkundige routine, in petto heeft.

Incidentele slordigheden

'Triple Play' (RCA LSP 3867) is ambitieuzer van opzet. Hodges is hier te horen met drie verschillende negenmans formaties, waarin naast Ellingtonians als Paul Gonsalves (tenor), Jimmy Hamilton (klarinet), Harry Carney (bariton), Ray Nance (kornet), Cat Anderson (trompet), Lawrence Brown en Buster Cooper (trombone), Aaron Bell (bas) en Rufus Jones (drums) ook andere middle jazzgroten als Roy Eldridge (trompet), Hank Jones (piano), Tiny Grimes (gitaar), Milt Hinton (bas) en Gus Johnson (drums).

Ondanks incidentele slordigheden, die bij dit soort gelegenheidscombinaties onvermijdelijk zijn, wordt er over het algemeen verdienstelijk gemusiceerd in een idioom dat minder met Ellington te maken heeft dan met de hoofdstroom van de jazz-traditie (gesimplificeerd: Swing-solisten tegen een stevige bop-achtergrond). De plaat bevat twee ballads (één daarvan door de krachtdadige schetterende Buster Cooper) en verder in hoofdzaak bluesvertolkingen van langzaam tot matig snel.

Roy Eldridge (trompet)

Deze sessions halen niet steeds het niveau van Hodges' analoge combo-opnamen uit het midden van de jaren vijftig (zoals 'Back to back', waarbij Ellington trouwens een stevige vinger in de pap had), maar er valt wel een hoop rotsvast swingende, robuuste muziek te horen.

Een zeldzaam hoogtepunt is de ruim zes minuten durende blues 'Fur piece', waarin eerst Roy Eldridge als een volleerde Ellington-growler het thema opvult, waarna Harry Carney met onvoorstelbare autoriteit geweldige brokken geluid neerzet, en ten slotte de leider, bijna op eieren lopend, voorbeeldig laat horen hoe je met een minimum aan noten een maximum kunt zeggen. Johnny Hodges mag zichzelf dan nauwelijks nog als creatief kunstenaar beschouwen, wat deze 'machine' produceert is niettemin nog altijd springlevende, meer dan voortreffelijke jazzmuziek.

BERT VUIJSJE

Kun je humanist en tegelijk religieus zijn?

In het vorige nummer heb ik geprobeerd duidelijk te maken waarom een humanist niet in God gelooft. Nu ik in dit artikel wil trachten uit te leggen dat humanisme zeer wel kan samen gaan met religieus besef moet men niet verwachten dat ik nu ga verklaren dat een humanist toch wel kan geloven in God, het gaat bij een humanistisch religieus besef om andere dingen. Nu zijn er wel mensen die menen dat godsdienstig geloof en humanisme heel wel te combineren zijn, in de kerken zijn mensen die zich christelijke of bijbelse humanisten noemen, maar bij een nadere beschouwing blijkt dan altijd dat deze mensen onder humanisme niet precies hetzelfde verstaan als de mensen van het Humanistisch Verbond. Ik houd me ook in dit artikel aan het humanisme zoals dat is gedefinieerd in de beginselverklaring van het Humanistisch Verbond.

Besef van mysterie

Het humanisme is de levensovertuiging die uitgaat van de mens en de menselijke mogelijkheden. Nu is het wel duidelijk dat men over de mens slechts kan spreken in samenhang met zijn omgeving, in samenhang met de wereld waarin hij leeft. Een mens apart, ontdaan van al het andere en al de anderen is niet denkbaar al was het maar om de eenvoudige reden dat iedere mens geboren wordt uit het samenzijn van twee andere mensen en daar reeds bij zijn geboorte het stempel van mee draagt.

Het bewustzijn van de samenhang met het andere en anderen is niet bij alle mensen op dezelfde wijze en in dezelfde mate aanwezig. Je hebt mensen bij wie het bewustzijn voor deze samenhang zich voornamelijk beperkt tot het eigen gezin, de eigen familiekring, de clan, de dorpsgemeenschap, de eigen klasse, het eigen ras. Bij andere mensen reikt dit samenhangs-bewustzijn veel verder, zij kunnen en willen medeleven met volken aan de andere kant van de aardoppervlakte, zij voelen zich diep getroffen als zij bemerken dat het die anderen slecht gaat.

Naarmate de technische communicatiemiddelen zich uitbreiden en we verre andere mensen met hun vreugde en leed meer van dichtbij kunnen zien en horen zal dit samenhangs-bewustzijn groter worden, wat dan ook noodzakelijk zal zijn om op de aarde een werkelijk leefbare menselijke samenleving mogelijk te maken. Tot zoverre beperkte het samenhangs-bewustzijn zich tot menselijke, sociale relaties. Dat behoeft het echter niet te blijven.

Het gevoel van samenhang met mede mensen kan zich heel wel verdiepen tot gevoel van samenhang met al wat leeft. Waarom zouden we eigenlijk dieren en planten buiten deze gevoelens sluiten? Natuurlijk kan men stellen dat men toch voor een dier of plant niet hetzelfde kan voelen als voor een mede-mens en dat is in zijn algemeenheid zeker juist maar ook in onze relaties tot mede-mensen zitten grote verschillen, natuurlijk voelt men tot de directe gezins- of familieleden meer samenhang dan tot willekeurige vreemde mensen. Albert Schweitzer heeft aan het begin van deze eeuw als zijn ethisch beginsel geformuleerd: Eerbied voor al wat leeft. In dit beginsel komt het gevoel van samenhang met al het andere uitstekend tot uitdrukking.

En toch behoeft ons bewustzijn van samenhang ook op dit punt geen halt te maken. Het bewustzijn kan zich uitbreiden tot een besef van samenhang met al wat is, tot een zich opgenomen weten in het totale zijn: ik bèn betekent dan niet alleen 'ik besta' maar ik besta in samenhang met al het bestaande. In humanistische kring spreekt men in dit verband wel van 'kosmisch' besef. Dit kosmisch besef ontwikkelt zich m.i. tot een religieus besef als men zich bovendien bewust is van de ondoorgrondelijkheid van het totale zijn, als men het zijn ervaart als 'zijnsmysterie'.

Het is noodzakelijk een ogenblik stil te staan bij deze uitdrukking omdat er anders ongetwijfeld misverstanden ontstaan. Met mysterie bedoel ik niet een of andere grootheid die zich aan de menselijke waarneming zou onttrekken maar toch wordt verondersteld eigen substantie en eigen leven te bezitten. Mysterie in de door mij bedoelde betekenis is de aanduiding van een menselijke ervaring. Of de wereld mysterie is, is mij onbekend, slechts door de wijze waarop ik de wereld ervaar, wordt ze mysterie voor mij m.a.w. het mysterie is niet buiten mij (daar is slechts de wereld) maar zij is in mij, ik voeg, door mijn ervaringen, het mysterie aan de wereld toe. (daarom gaat het spelletje dat een christelijke vriend eens met mij wilde spelen door te zeggen: als je nu inplaats van het woord mysterie het woord god wilt gebruiken, dan zijn we het eens' m.i. niet op). Nu zijn er wel mensen die zeggen: Och, dat lost zich allemaal wel op als de wetenschap wat verder is, veel van wat je nu als mysterie voorkomt zal dan opgelost zijn.

Secundaire vraag

Ik geloof daar niets van omdat dat wat ik met het woord mysterie aanduid geen betrekking heeft op de vragen waarmee de wetenschap bezig is. De ervaring van verwondering die doorbreekt in het besef van mysterie is niet een verwondering om het hoe of waarom maar een verwondering om het feit dat alles is zoals het is. De vraag naar het hoe en waarom is in dit verband ten hoogste een secundaire vraag. Om een vergelijkend voorbeeld te geven: de ontroering over de liefde van twee mensen is een verwondering niet zo zeer om de vraag hoe het mogelijk is en waarom het gebeurt maar om het simpele feit dat het er is. De religieuze ervaring gelijkt in karakter op de ontroering van de man die blij is dat vandaag de zon schijnt. Het hoe en waarom zal hem daar bij in zekere zin een zorg zijn.

Het is duidelijk uit het bovenstaande dat ik deze ervaring van het zijn als mysterie een religieuze ervaring noem. Hoewel het een ervaring is die in principe voor alle mensen toegankelijk is, een algemeen menselijke ervaring dus, blijkt dat in de praktijk lang niet alle mensen er gevoelig voor zijn. Je hebt zelfs mensen die kriebelig worden als je er over spreekt. Op die grond is het waarschijnlijk gerechtvaardigd om te zeggen dat er mensen zijn die meer of minder religieus zijn. Er is dan m.i. geen sprake van dat het religieuze type mens vooral wordt aangetroffen bij de gelovigen en het niet-religieuze type bij de ongelovigen. Mijn ervaring heeft me geleerd dat je bij de gelovigen heel wat niet-religieuze mensen aantreft terwijl je onder ongelovigen maar al te vaak religieuze mensen vindt.

Religieuze ervaring

Ik wil in het onderstaande trachten te schetsen welke religieuze ervaringen voor mij aanwezig zijn binnen het besef dat ik aangeduid heb met de woorden 'besef van mysterie'.

Ik noem dan in de eerste plaats de verwondering. Ik heb boven reeds gesproken over verwondering om het zozijn der dingen. Verwondering om het feit dat alles is zoals het is. Men kan deze verwondering op heel verschillende wijzen beleven. Voor de één wordt deze verwondering voelbaar bij een wandeling in een zomer- of herfstnacht als miljoenen sterren het firmament vullen, voor de ander betekent het een stille ontroering in de concertzaal als door de uitvoering van bepaalde muziek het lijkt of iets onnoembaars zich manifesteert. Maar men kan het ook in de heel 'gewone' dingen beleven. Dat uit de liefde van twee mensen nieuw leven geboren wordt, blijft, ondanks al onze kennis, een zaak om zich over te verwonderen. Niet over het hoe en waarom maar over het feit dat het is zoals het is.

Zoals men bij het sterven van een mens in verwondering kan stil staan niet over de vraag hoe het zo ver gekomen is of over de vraag of er voor deze stervende mens nog een voortbestaan zal zijn maar simpel en alleen over het feit dat de dingen zich voltrekken zoals ze doen, verwondering dus over de stervensact en over het daarin mede-aanwezig zijn van mezelf, al sterf ik dan ook op dit ogenblik nog niet. Deze verwondering om het leven zelf, om het zijn zoals het is, noem ik een religieuze ervaring. Wie n.l. deze verwondering werkelijk ervaart, ervaart daarmede het zijn als mysterie, als ondoorgrondelijk maar juist door die ondoorgrondelijkheid ons als het ware voortdurend oproepend tot aandacht.

Natuurlijk kan deze verwondering allerlei emoties in ons wakker roepen. De verwondering kan leiden tot bewondering, tot vreugde, verrukking. Bewondering omdat alles is zoals het is, vreugde in dit alles te zijn opgenomen, verrukking in bepaalde momenten dat men het gevoel heeft samen te vallen met al wat is.

Maar toch is dat slechts de ene kant van de zaak want daarnaast kan dezelfde verwondering leiden tot angst, afschuw en eenzaamheid. Angst om het feit dat alles is zoals het is. Want wat óók is, dat is de vernietiging, het lijden, de dood. Wie in zijn verwondering slechts stil staat bij wat harmonisch en liefdevol is heeft m.i. van het begin af aan eenzijdige zijnservaringen. Het zijn herbergt ook de ondergang van het zijnde. De afschuw daarvoor en de eenzaamheid daarom behoren voor mij eveneens tot de religieuze ervaringen. Ik beleef het zijn als mysterie, als mysterie waarin de ondoorgrondelijkheid van de liefde en het lijden beide, en tegelijkertijd, gegeven zijn. In deze situatie te moeten staan geeft voor mij het leven zijn religieus cachet.

Behoren - bij

Het best vind ik mijn religieuze ervaringen in de woorden: behoren-bij. In verwondering, vreugde, geluk, angst en eenzaamheid wordt in mij de ervaring gewekt te behoren bij de ander en het andere. De ervaring van de ondoorgrondelijkheid van de wereld, mijn verwondering om het steeds aanwezige mysterie, mijn vreugde mij soms te voelen samenvallen met al wat is maar ook de angst in deze ondoorgrondelijkheid aanwezig te moeten zijn en daar straks bij mijn dood in onder te gaan, de afschuw voor de vernietiging die ik ervaar, ook in mijzelf, de eenzaamheid die mijn deel is omdat het andere en de ander ondanks alle verwantschap 'vreemd' voor me blijft, resulteert dwars door vreugde en angst in het zekere 'weten' dat die ander bij mij en ik bij hem behoor. Daar ligt de grondslag van wat mensen tenslotte liefde noemen.

Ik heb het woord liefde slechts met schroom neergeschreven omdat ik mij bijzonder gehinderd voel door de valse romantiek die door mensen rond dit woord is geweven. Ik wil mijn ogen niet sluiten voor het feit dat een werkelijk liefdevolle eenwording met een ander slechts zelden gegeven is, ik wil mijn ogen niet sluiten voor de vervreemding, de vijandschap en de wreedheid die de menselijke situatie onherroepelijk met zich meebrengt. Desondanks weet ik dat mensen tenslotte bij elkaar behoren, door een vreemde lotsbeschikking geplaatst in een ondoorgrondelijke wereld waarin de ondergang voor de deur staat op het moment dat we vergeten 'bij elkaar te behoren'. De liefde zal door mensen moeten worden gerealiseerd in duizenden kleine, nuchtere daden waardoor tenslotte een echt menselijke wereld ontstaat.

Alleen in deze existentiële zin 'geloof' ik in de werkelijkheid en de mogelijkheid van de liefde. De mens is geplaatst in een ondoorgrondelijke wereld. Tegelijk is hij opgenomen in het mysterie van 'het behoren-bij-de-ander'. Zijn levensontwerp is slechts dan een haalbare kaart als hij het fenomeen van de liefde in dat levensontwerp realiseert. Want de liefde waarborgt niet alleen de voortplanting van de mens, hij waarborgt ook, en al leen, de bevestiging in het leven. In deze gedachte ligt voor mij de kern van de religieuze ervaring.

Taalgebruik

Men kan zich afvragen of de bovengenoemde ervaringen terecht met het woord religieus worden aangeduid. Het hangt natuurlijk af van het taalgebruik dat men bezigt maar ik meen dat het in het algemeen verstandig is om zich te houden aan het gewone taalgebruik omdat men anders vooral bezig is een spraakverwarring te verwekken. Nu is het, meen ik, waar dat er een traditie bestaat waarin de woorden godsdienstig en religieus als synoniemen worden opgevat en in deze traditie zou het natuurlijk onjuist zijn om het woord religieus op te vatten in de door mij gebruikte zin.

Wereldreligies

Daar staat tegenover dat er altijd ook een taalgebruik is geweest waarin onderscheid werd gemaakt tussen de woorden godsdienst en religie. Zo is het altijd een gewoonte geweest om die vormen van Boeddhisme waarin het geloof aan een persoonlijk God niet voorkwam toch te rekenen onder de wereldreligies. En het is meen ik de protestante theoloog Karl Barth die een heel duidelijk onderscheid maakt tussen 'Gottesdienst' en 'Religion' zij het dan dat hij voor wat onder 'religion' zou moeten worden verstaan niet veel waardering heeft. Ik meen dus dat het geoorloofd is, ook taalkundig, om voor de door mij genoemde ervaringen het woordje religieus te gebruiken. Op deze wijze komen we dan tot religieuze ervaringen die heel wel te combineren zijn met de humanistische mensopvatting en zouden we kunnen spreken van een religieus-humanisme.

Men moet daar bij echter wel bedenken dat de religiositeit geen voorwaarde is voor het humanisme, er zijn waarschijnlijk vele humanisten die of deze ervaringen niet of nauwelijks kennen of ze wel kennen maar er zeker niet de benaming religieus aan zouden willen geven. Het zij zo. Het bewijst alleen dat ook binnen één levensovertuiging allerlei nuances en schakeringen kunnen voorkomen. En daarover behoeft men niet te treuren.

H. LIPS

HUMANISTISCH VORMINGSCENTRUM 'HET COORNHERTHUIS'

Hoofdstraat 84 — Driebergen

In het Coornherthuis worden regelmatig bezinningsbijeenkomsten gehouden voor militairen.
Er wordt daarbij gesproken over allerlei levensvragen. Daarnaast zijn er boeiende programma's over hedendaagse kunst.
Iedere militair kan hiervoor uitzonderingsverlof krijgen.
Wie iets voelt voor deelname aan zo'n bijeenkomst vulle het onderstaande formulier in en sture het op naar het Coornherthuis.
(Voor de Marine geldt een aparte regeling.)

Ondergetekende .....

.....

..... (naam, voorletters, rang)

Registratienummer .....

Onderdeel .....

Gelegerd te .....

.....

..... (landmacht/luchtmacht)

.....

..... (volledig militair adres)

wenst deel te nemen aan een vormings- en Bezinningsbijeenkomst van het Humanistisch Verbond in het Coornherthuis te Driebergen in de maand

..... (maand van deelname).

..... Handtekening:

Het compromis

van Philo Bregstein

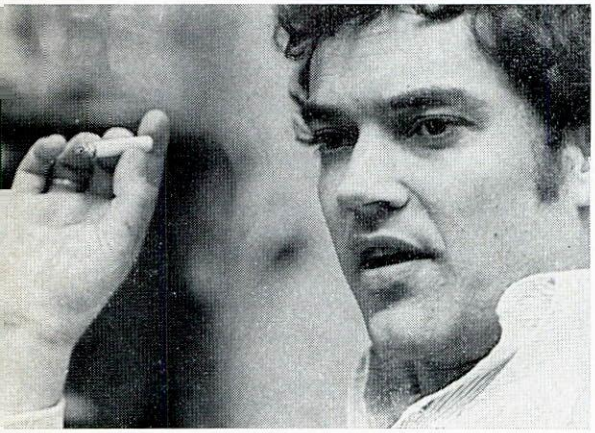

Het is altijd weer een gebeuren en ook een bijzonderheid als een film van Nederlandse bodem voor het voetlicht wordt gebracht. We zijn direct dan geneigd te denken: dat zal wel weer niets zijn. Niet iedere Nederlandse film is een Alleman of een Fanfare. Die rolprenten trekken altijd volle zalen en bij het weer in roulatie brengen zijn er velen die graag in de buidel tasten om eens een avondje onbekommerd te lachen. Bijna nooit slechte kritieken voor dit soort films. Daarom is het voor mij begrijpelijk dat avant-garde-films van eigen bodem zo slecht worden ontvangen. De (meestal jonge) regisseurs zijn namelijk niet van plan door te gaan op het stramien hoe Nederland aan het strand zijn broek uittrekt.

De jonge regisseurs krijgen ook te weinig kansen om zich te bewijzen en daarom gaat het met de Nederlandse film bar slecht. Allerlei factoren spelen een rol: slecht subsidiebeleid; de altijd te lage budgetten voor nieuwe films; amateurisme en onervarenheid van de kant van regisseurs (hoe goed ze ook willen) en producers. En niet in de laatste plaats het wantrouwen van pers en publiek. Want die maken en breken een (Nederlandse) film. Dat is genoegzaam bekend.

Slechte pers

Een tamelijk slechte pers kreeg ook de enkele weken geleden in het Amsterdamse Kriteriontheater in première gegane film Het compromis van Philo Bregstein (36). Bregstein kreeg dit jaar in Venetië op het filmfestival De Gouden Duif en werd geprezen door de Italiaanse filmrecensenten, vooral vanwege de acteurprestaties, het onderwerp en het feit dat Bregstein een zinvol verband had weten te leggen tussen cinéma-verité en cinéma-verhaal.

Mijn voornaamste bezwaar tegen Het compromis is dat alles te vlak gebeurt. Vlak in die mate dat de bedoelingen van Bregstein wel zijn te begrijpen, maar dat de gemiddelde bioscoopbezoeker en zeker de gooi-maar-in-mijn-pet-Nederlander die indruk niet door de personages krijgt. Met andere woorden, de indruk wordt niet gevestigd dat de acteurs en actrices in hun rol geloven, dat zij met het gegeven naar bed zijn gegaan en bij het opstaan verder leefden als filmacteur.

Dit meeleven is noodzakelijk wil een film goed overkomen, en dat geldt vooral bij de zogenaamde probleemfilm, waar malle fratsen taboe zijn. Daar komt nog bij de technische onvolmaaktheden en het vreemde dat je nu moet luisteren in plaats van als een gek de ondertitels lezen. Er zijn delen waar het Nederlands zo ridicuul klinkt, zo NTS-journaalachtig, er zijn ook stukken waar het duidelijk opvalt dat de tekst later is ingesproken omdat de mondstanden en het geluid niet synchroom lopen. Bovendien die houterige manier van acteren. Wat een verschil met de leden van The Living Theatre, die een zeer groot aandeel en een belangrijke rol in Het compromis hebben; volkomen geloofwaardig spelen zij hun spel, zonder enige moeite zeggen ze hun tekst.

Klein budget

Niet al deze onvolkomenheden zijn de schuld van Bregstein. Ten eerste moest hij werken met een geweldig klein budget. Hij moest daardoor voor de goedkoopte de afwerking van zijn film in Rome doen — hij heeft daar contacten, hij studeerde er aan het Centro Sperimentale die Cinematografia — en dat hij alleen voor de drie hoofdrollen mensen naar Rome kon laten komen om de tekst na te spreken met het beeld erbij. Daarbij komt dat Italië niet zo'n al te beste naam heeft wat de nasynchronisatie betreft — het wordt ronduit slordig gedaan — kijk maar naar de spaghetti-westerns.

Centraal in Het compromis staat de linkse intellectueel en journalist Hans (Gerben Hellinga) die gebakken zit in het hedendaags maatschappelijk bestel. Hij is wel tot inzicht gekomen dat hij iets tegen die horloge-over-de-dikke-buiken-dragende orde moet doen en zo de overeenkomst met zichzelf aangaat door over het links-zijn in de maatschappij te schrijven en mee te praten.

Levende protest

Zijn vrouw Maya (Marline Fritzius, een heel behoorlijke rol) is fotomodel en beweegt zich oppervlakkig en losjes temidden van de hippe in-crowd. Beiden komen in aanraking met het levende protest in de vorm van The Living Theatre. Zij gaan dat protest vergelijken met hun eigen wereldje van goedkoop gezwam en niets doen. De film eindigt met het wegtrekken van The Living Theatre, en Maya en Hans moeten samen verder leven; allebei met het besef dat er iets moet veranderen, maar niet wetend waar te beginnen en hoe het aan te pakken.

De fotografie is soms verrassend goed. Bregstein had vier cameramensen ter beschikking onder wie de internationaal al bekende Gerard Vandenberg. De sfeervolle muziek is van Louis van Dijk.

PETER J. MORÉE

Bij de foto's

Boven: Maya (Marline Fritzius) en de jongen van het Living Theatre Ronald (John Tiel).

Midden: Ronald (John Tiel), alleen het eten van rijke mensen is voor mij genoeg, niet hun idealen.

Onder: Hans (Gerben Hellinga), progressief meezwammen en schrijven over en voor de linkse in-crowd.

FILMBESPREKING

Moord in strip

van Alain Jessua

Alain Jessua heeft het niet helemaal kunnen waarmaken. Na zijn La vie en l'envers die al weer enkele jaren geleden is gemaakt, is de verwachting gewekt, dat Jessua opnieuw met een klein meesterwerkje zou komen opdraven. Men is dan tevens geneigd zijn laatste werk met het voorgaande te vergelijken. Een vrij menselijke reactie, die iedereen altijd toepast hetzij bij een schilder, hetzij bij een componist en in dit geval bij een filmer. In ieder geval moet worden gezegd, dat Jeu de massacre bij lange na niet het peil haalt van La vie en l'envers.

Maar toch is Jessua mijns inziens geslaagd met zijn verhaal, hoewel hij (als filmer en regisseur) er zeer waarschijnlijk meer van verwachtte en er van overtuigd was, dat zijn bedoelingen in zijn laatste film bij het grote publiek zouden aanslaan.

Indien 'Barbarella' er niet geweest was, zou men Jeu de massacre kunnen begroeten als de eerste stripfilm. Immers, Roger Vadim maakte zijn Barbarella (met in de hoofdrol zijn vierde vrouw, de Amerikaanse actrice Jane Fonda) aan de hand van de gelijknamige strip (of zo u wilt prenten-boek) van Jean-Claude Forest. Vadim was Jessua een stap voor in het uitbrengen van zijn stripfilm en hij krijgt op die manier de meeste aandacht en (meestal) het meeste succes.

Alain Jessua maakte voor zijn Jeu de massacre gebruik van het complete verhaal uit een deel van Les avontures de Jodelle, het zogeheten 'vleselijke' geesteskind van de Belgische tekenaar Guy Peellaert. En volgens een aankondiging van het filmverhuurkantoor is 'het voor de eerste maal dat er een complete 'bande dessinée' in een film werd opgenomen en in een filmverhaal werd geïntegreerd.' Jessua schreef zelf het scenario en verdiepte zich tevens in de vraag hoe de strip werkt op de werkelijkheid en omgekeerd.

Nieuw stripverhaal

Zijn film schiet van Parijs naar Neuchatel (Zwitserland), waar een jong en charmant echtpaar de rust denkt te zoeken om te werken aan een nieuw stripverhaal. Zij zijn de gast van een jonge bewonderaar Bob Neuman, die zich zo in het werk van de schrijver heeft verdiept en ingeleefd dat hij telkenmale het echtpaar komt lastig vallen met verhalen die tot in details overeenstemmen met de boeken van Meyrand, de schrijver. In al die verhalen speelt Bob dan de hoofdrol. Meyrand en zijn vrouw zijn al gauw het aanhoren van die verhalen en Bob zelf beu. Ze hopen de jonge fantast nimmer meer te ontmoeten, maar ze zwichten als Bob hen voorstelt mee te gaan naar zijn buitenverblijf aan het Meer van Neuchatel. Daar woont ook de zeer gefortuneerde moeder van Bob die haar fantasierijke zoon beschermt met haar vele geld en lichamelijk laat beschermen door een particulier detective.

Meyrand en zijn vrouw leven daar in dat prachtige buitenhuis als in een droom. Ze luieren de ganse dag, geven zich dikwijls over aan het liefdesspel en alleen Bob komt hen af en toe lastig vallen met bizarre ideeën en verhalen die zo fantasierijk zijn dat het aanhoren meer dan gewone moed vergt.

Onder druk

Op een dag krijgt Meyrand van zijn Parijse uitgever te horen dat er met smart wordt gewacht op een nieuw stripverhaal. Meyrand besluit aan het werk te gaan, daarbij tevens onder druk gezet vanwege het feit dat de onkosten nota's zich opstapelen. Hij schrijft een nieuw verhaal en neemt Bob als hoofdrolspeler en held. Bob is verrukt over zijn nieuwe rol. Hij komt met suggesties en ideeën. Hij leeft mee met Meyrand en is dolgelukkig als hij ook nog mag poseren voor getekende stripheld. Hij herkent zichzelf in het verhaal en al gauw verbeeld hij zich de jonge, wilskrachtige, charmante hoofdfiguur te zijn. Hij is zelf held geworden. Bob laat zich zo meeslepen dat hij exact hetzelfde uitspookt als de stripheld. Als hij ook nog verliefd wordt op de stripheldin Helene, kent hij geen grenzen meer. Hij ontvoert de vrouw van Meyrand en sleurt haar mee in doldrieste avonturen, die eigenlijk banaal en alledaags zijn, maar in de ogen van Bob belangrijke onderdelen van zijn heldenrol. Meyrand heeft echter genoeg van het spelletje en besluit zijn held zelfmoord te laten plegen. Maar hij laat zich ten slotte toch overhalen door de moeder van Bob om de serie voort te zetten, want helden sterven nooit.

Liever 'geen vervolg'

Jessua's verhaal eindigt dan ook met 'Wordt vervolgd' in plaats van Einde. Al te letterlijk genomen liever geen vervolg; maar gelukking is dat niet de enige vondst die Jessua zeer handig heeft uitgespeeld. De duidelijke pluspunten zijn te vinden in de grappige rol van Bob (Michel Duchaussy), de goede vertolkingen van de schrijver Meyrand en diens vrouw (Jean-Pierre Cassel en de beeldschone Claudine Auger). En niet te vergeten de geweldige kleurige tekeningen van Guy Peellaert die vooral in het tweede deel van de film het bekijken meer dan waard zijn.

PETER J. MORÉE

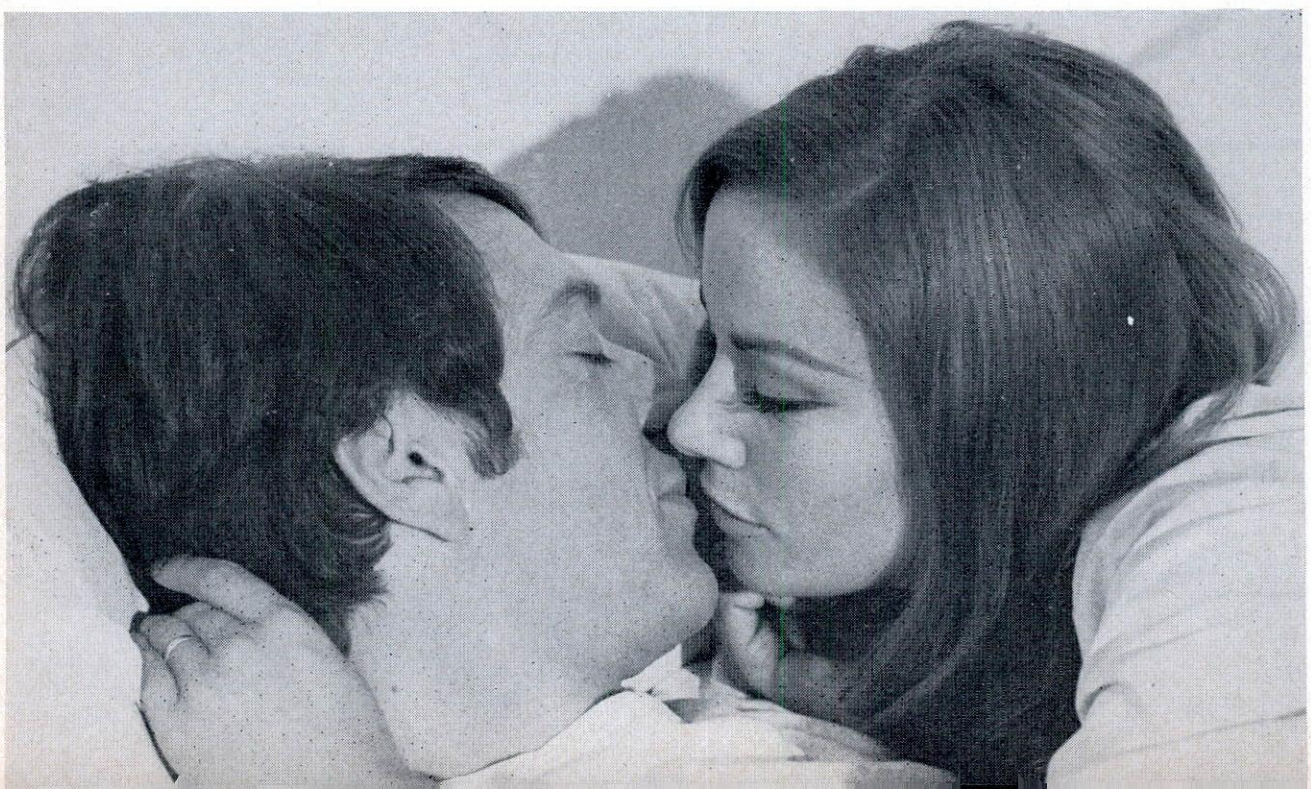

Jean Pierre Cassel met Claudine Auger in 'Jeu de massacre'.

ONTBOEZEMING

'ADJUDANT, HEBT U WEL EENS EEN MENS GEDOOD? en: 'ALS DAT WÁÁR IS, HOE HEBT U DAT DAN VOOR UW GEWETEN KUNNEN VERANTWOORDEN?'

Plotseling is de aandacht in de klas uiterst geconcentreerd op je gericht, je kan een speld horen vallen . . .

Je kijkt de vraagsteller aan: een paar eerlijke en onbevangen ogen . . . Maar het zijn dértig paar ogen, die de urgentie van de vraag vermenigvuldigen en die, onuitgesproken maar duidelijk voelbaar, het initiatief van de vraagsteller ondersteunen . . .

Laten we maar eerlijk zijn; je hebt die vraag niet verwacht en je bent er niet op vóórbereid. Je hebt even tijd nodig. De vraag *moet* in deze situatie worden beantwoord. Je gedachten snellen naar enkele voorvallen in je leven, waar je veel liever niet meer bij bepaald wordt.

Levensfragment

De klas zwijgt en kijkt je aan . . . Dan inéén hóór je jezelf praten, je stem klinkt ánders . . . zachter, milder dan gewoonlijk . . . , ook wat verdrietig:

'Jongens, ik zal jullie eerst een fragment uit mijn leven vertellen, daarná proberen wij dan samen een antwoord te vinden op de vraag zélf.'

Je gaat op de rugleuning van de stoel zitten en zet je voeten op de zitting. Je begint:

'Het was in de winter van 1943-'44 en ik woonde in een stad in het Westen. De jodenvervolging was in zijn volle hevigheid aan de gang en iedereen die een joodse man, vrouw of kind in zijn huis verborg, kon rekenen op 'doodstraf' en 'huis in brand steken', als het door de Duitsers werd ontdekt. Tóch waren er in onze stad negentig joodse mensen ondergedoken bij medeburgers, die dat risico kénden en aanvaardden . . . Een vriend van mij had de organisatie in handen en werkte daar letterlijk dag en nacht voor. Dat was zeer gevaarlijk, want er mocht absoluut niets uitlekken.

Meedogenloos wreed

De Duitsers waren knap in hun opsporingswerk, maar bovendien meedogenloos wreed in hun verhoor-methodiek. Er was niemand, die met de hand op zijn hart kon beweren, dat hij 'onderfolteringen-tot-de-dood-toe' zou kunnen zwijgen. Eén arrestatie kon de gehele organisatie oprollen en honderden mensen de dood injagen. Het werven van adressen, van voortdurende wisseladressen, het verzorgen van voldoende voedsel, kleding, zeep en duizend andere kleinigheden, het *jaren*lang zorgen voor een tijdsbesteding, enz, vormden elke dag opnieuw grote, en levensgevaarlijke problemen.

Zélf was ik commandant van een grote, goed gedisciplineerde en goed bewapende knokploeg. Meermalen heeft deze knokploeg, — meestal met geweld — ,eten of kleding voor joden en andere onderduikers weggehaald, waar het te halen was.

In die tijd kwam mijn vriend, op een nacht om half twee, bij mij binnenvallen. Hij keek heel ernstig en toen hij ging zitten, zag ik zijn blik overal rondgaan. Ik knikte: 'Alles veilig!, Spuit maar op!' Het duurde even voor hij loskwam:

'Joh, ik zit met een jodenman, een uitgesproken joods type, die stapelgek is geworden. De stakker heeft het niet langer kunnen verdragen. Ik heb hem al op verschillende adressen gehad, óók bij een dokter, maar het gaat niet. Hij is helemaal hotel-de-botel. Het ergste is, dat hij een waanidee heeft, om met de Duitsers te willen praten over de vrijlating van de ondergedoken joden. Hij moet voortdurend bewaakt worden, anders smeert-ie-em de deur uit. Bovendien krijgt hij aanvallen van razernij, schreeuwt dan de hele buurt bij elkaar en gooit alles wat hij in zijn handen krijgt door de ramen heen naar buiten.'

Rot-smoesje

Vannacht was het wéér zo erg dat ik hem *moest* weghalen. Met een rotsmoesje wist ik hem in het donker mee te krijgen. Ik heb hem in mijn achterkamer opgesloten en mijn vrouw is bij hem. Die heeft ook de angst in d'r hart, maar ik kón niet anders. Wie weet wat er op dit moment gebeurt . . .'

Mijn vriend sprong op en ijsbeerde door de kamer: 'Joh, ík weet het niet meer. Er moet onmiddellijk iets gebeuren, nú onmiddellijk, en jij moet me helpen!'

Door de artikelen van de heer H. Lips onder de titel 'In de greep van het geweld' geïnspireerd stuurde de onderofficier-voorlichtingsfunctionaris P. Daemen ons bijgaande ontboezeming toe. Het gaat dus om een vraag die hem in een klas werd gesteld en de wijze waarop hij die beantwoordde. Het leek ons interessant genoeg voor plaatsing. Eventuele reacties zullen we ook plaatsen.

RED.

Wij voelden allebei héél scherp, wát er moest gebeuren. Niet voor niets was hij juist naar mij toegekomen . . . Hij viel weer in de stoel en zweeg. Ik zei ook geen woord . . . Zwijgend zaten wij elkaar te begrijpen . . ., en wachtten allebei tot de ander het zou zeggen . . . zó'n smerig karwei! . . . daar begin je liever niet zélf over te praten . . . laat de ánder dat maar doen . . .

Tóch, jongens, is die nacht de beslissing genomen, en het vieze werk, het smerigste, dat een mens ooit te doen kan krijgen, werd uitgevoerd . . . Ik zal jullie de bijzonderheden besparen. Ik zou ze trouwens niet *willen* vertellen . . ., aan niemand!

Schuldgevoel in reine

Jongens, met zó iets loop je heel lang rond. Het is je gezonde verstand, dat later zegt, dat je goed of niet goed hebt gehandeld. Dat je honderden levens hebt gespaard. Je schuldgevoel komt in het reine en ik kan, goddank, verklaren, dat ik er geen gewetensnood van ondervind . . . , maar mijn vriend niet.

Nu al vijfentwintig jaren lang, lijdt hij onder de twijfel of die daad goed of slecht was. Het ondermijnt zijn gezondheid en zijn humeur. Hij kan het niet van zich afzetten en het blijft hem achtervolgen . . .

Tot zó ver, deze geschiedenis, jongens. Laten wij proberen er twee dingen uit te leren n.l.

- Schuldgevoel en geweten zijn persoonlijke zaken en zijn bij elk mens anders;
- het is altijd de *situatie*, m.a.w. het zijn de omstandigheden, die een daad rechtvaardigen en verantwoorden.'

Je kijkt weer langs die dertig paar ogen . . . enkelen lijken wat minder bedrukt . . . Je gaat verder: 'En nu de vraag: 'Hebt u wel eens een mens gedood? en hoe verantwoordde u dat voor uw geweten?'

Geen eerlijke vraag

Déze vraag, in déze klas, in vólle vredestijd, door *jullie* gesteld, die nog nóóit in zó'n situatie hebben verkeerd (én, er is ook niemand onder jullie, die zich zó iets in de verste verte kan vóórstellen . . .), déze vraag is nu niet éérlijk, niet reëel. Zij kán niet beantwoord worden, zonder er een situatie bij te schetsen.

De vraag zou móéten luiden:

'Onder welke omstandigheden hebt u wel eens een mens gedood, en was dat toen te rechtvaardigen?'

En het is *deze* vraag, die ik in feite met mijn verhaal zo eerlijk mogelijk heb getracht te beantwoorden. Willen jullie eens proberen, om dát te begrijpen?'

De klas zit nog steeds roerloos . . .; tot er hier en daar enkelen opgelucht knikken . . . Ik heb ze maar een kwartiertje éérder laten koffiedrinken . . .

P. DAEMEN

Olympisch stadion directeur Mellegers:

'Publiek laat ons in de steek'

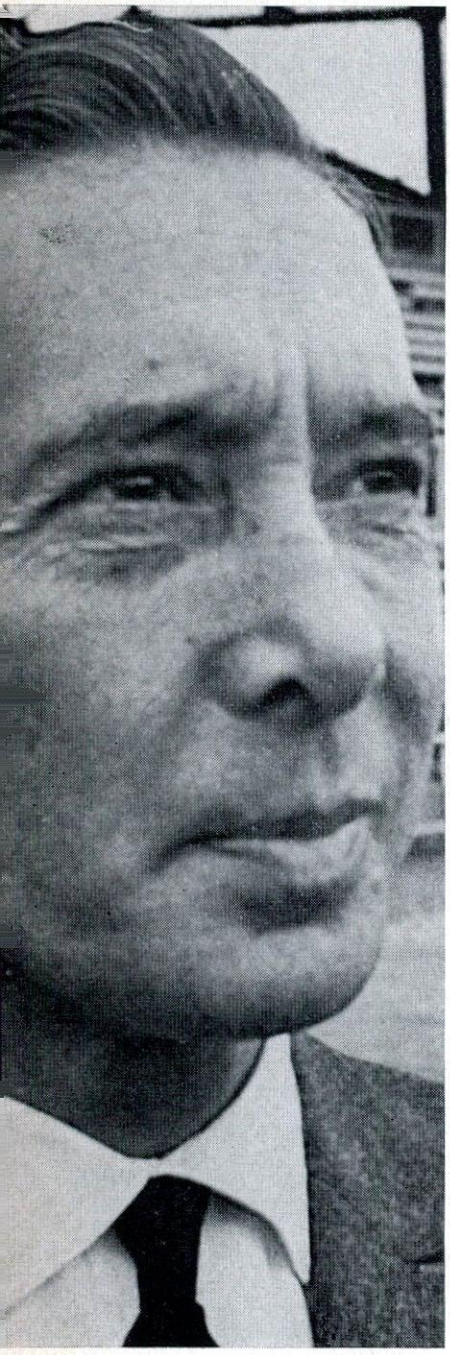

'Een financiële flop. Ik heb er geen andere woorden voor. Dit wielerseizoen heeft ons geknakt. Nog nooit beleefde het Olympisch Stadion een slechter jaar. Nooit tevoren hebben wij een dergelijke magere opkomst van het publiek gehad. Nooit eerder zat het ons zo tegen met het weer.'

Het relaas van Olympisch Stadion-directeur Jaap Mellegers is somber. In de maand dat in Mexico zich duizenden naar de stadions begeven overpeinst Mellegers de zorgen die er zijn. Nee, hij kan met de beste wil van de wereld geen optimistische geluiden laten horen. Duizenden en duizenden guldens gingen verloren. Het publiek dat vroeger de wielerwedstrijden, nationaal of internationaal, met zovelen bezocht, liet dit jaar niets van zich horen. Daarbij ook waren de weergoden Mellegers met zijn équipe niet gunstig gezind. Wanneer wielrennen op het programma stond, regende het

SPORT

pijpestelen. Mellegers: 'Dat was om moedeloos van te worden. Bijna de hele dag was het droog. Een paar uur voordat de wedstrijden zouden beginnen, begon het te gieten. Gevolg: het publiek liet zijn neus niet eens zien.'

Wat is er mis?

Wat is er toch mis in Amsterdam? Hoe komt het toch dat het Olympisch Stadion vrijwel geen mensen op zijn tribunes krijgt. Slechts wanneer Ajax zijn opwachting maakt, zit het propvol. Met enige jaloersheid in zijn stem verhaalt Mellegers: 'Geloof me soms kijk ik met afgunst naar De Kimpe van het Feijenoord-stadion. In Rotterdam is het publiek zo anders. Al zetten ze de poorten daar alleen maar open, dan nog zitten er duizenden op de tribunes. Hoe komt dat? Ik geloof dat de mentaliteit van de Rotterdammer zeer veel verschilt met die in Amsterdam. Bovendien is hier in Amsterdam meer vertier. Een Amsterdammer heeft de kans om te selecteren. Helaas doet hij dat grif.'

Plannen

Jaap Mellegers is nu anderhalf jaar in dienst als directeur. Reeds kort na zijn start kwam hij met opzienbarende plannen. Mellegers wilde van zijn sportpark een tuin maken waar het gehele gezin op zondag naar toe kon komen. Voor pa, ma en de kinderen moest er vertier zijn. Om zo ver te komen, moest er gebouwd en verbouwd worden. In de loze ruimte onder de wielerbaan zouden dan recreatiezalen, saunabaden en speelzalen moeten komen. Goedkeurend knikten de hoogbejaarde commissarissen. Het was iets nieuws.

Zoveel initiatief was men van die post in het verleden niet gewend geweest. Nu een jaar later stelt Mellegers: 'Die plannen zijn voorlopig van de baan. Het ontbreekt ons aan financiële middelen om iets dergelijks te realiseren. Alhoewel in de statuten van het sportpark staat dat we er niet zijn om winst te maken is het toch duidelijk dat wij jaarlijks niet moeten interen. Dan kunnen we over enkele jaren de zaak wel opdoeken.'

Voorlopig heeft Mellegers het te druk met de restauratie van deze bejaarde olympische kolos. Op tijd werd ingegrepen toen bleek dat de fundamenten sporen van slijtage vertoonden. Net niet te laat kwamen de overkapping en de muren aan de beurt. 'Kijk dat zijn essentiële dingen. Het stadion — de accommodatie — gaat voor alles. Bedenk eens dat een dergelijke onderhoudsbeurt bijna een miljoen kost. Is het dan zo gek dat we langzamerhand in een precaire situatie verzeild zijn geraakt. Extra-verliezen kunnen we niet meer dragen. Zo kost het ons al moeite genoeg.'

Stuntwerk

Van de zomer heeft Mellegers nog geprobeerd via speciale stuntjes zoals autospeedway het tekort iets draaglijker te maken. Dat lukte. De eerste keer sloeg deze nieuwe vorm van autorijden niet zo in, de tweede keer zaten er 8000 mensen op de tribunes. Mellegers: 'Niet veel, nee. Maar toch 2000 bezoekers meer dan bij de thuiswedstrijden van DWS. We houden dan niet zoveel over, maar verlies lijden is er ook niet bij. Van alles zou ik wel willen doen om het stadion weer in het brandpunt van de belangstelling te plaatsen. Zelfs heb ik gedacht aan een kunstijsbaan. Maar ook dat kan niet, want officiële wedstrijden kunnen we hier nooit krijgen. Het voetbalseizoen moet nu eenmaal blijven draaien. Je zou het gehele veld onder water moeten zetten om een baan van de juiste afmetingen te creëren.'

Teleurstelling op teleurstelling. Toch wordt Jaap Mellegers er niet moedeloos van. IJverig als hij is, probeert hij er het beste van te maken. Hij zegt: 'Nu in deze moeilijke periode, hoop ik dat het Amsterdamse publiek — misschien zelfs de gemeente — ons niet vergeet. Men moet zich anders wel realiseren dat een prachtige accommodatie verloren gaat.'

WIM JESSE

'Geef die mok eens door', Jet!

In 'Geef die mok eens door, Jet!', het nieuwste boek van Heere Heeresma, heeft de handelsreiziger Herman in het begin ietwat de pest er in. Nog laat op pad in het verre Noorden van Nederland, realiseert hij zich dat de concurrentie groot is, de weg terug naar Amsterdam, naar vrouw en kinderen, te lang. Hij besluit nog één klant te bezoeken, en vervolgens in een hotelletje te kruipen. Hoe vindingrijk hij ook te werk gaat, het bezoek aan de klant levert slechts teleurstelling op. Desondanks is er kort daarna geen sprake meer van zwaarmoedigheid. Integendeel. Uiteindelijk ontmoette Herman niet iedere dag zijn oude vriend Bodde. En wat voor vriend!

(. . .) *'Z'n gabber waarmee hij eens, in een vorig leven zowat, moordend, plunderend en brandschattend door de polders was gezeuld, een spoor van gijn en geweld door stad en land had getrokken. O Bodde, lichtend voorbeeld! Animator van wild, ongeoorloofd en onverantwoordelijk leven; geur van wei en jeugd, van mest, bier en pasgeboren kalveren! De kommer en ellende van een bestaan met een gezinnetje op de plank vervloog als rook terwijl hij uitstapte, de regen in, en naar Bodde liep die nonchalant en koel, in het geheel niet verbaasd, hem op zich toe liet komen. 'Zo, Saufkumpán,' zei Bodde, en in een refleks kromp hij ineen en sloeg beschermend een arm onder het middenrif, een fraktie van een sekonde te laat voor Boddes vuist die in zijn maag pompte. Terwijl de tranen van de pijn in zijn ogen sprongen lachten ze beide hartelijk terwijl de regen uit hun haar in hun nekken liep. Hij greep Bodde bij de schouders en bezag weer dat dierbare, voosbleke gezicht. Toen kunste hij de stoppelige wangen en rook opnieuw de tergende geur van jenever. 'Godsamme,' zei hij maar. 'Godsamme! Godsamme!' 'En waar ging het naar toe, klootzak!' zei Bodde zachtjes, greep hem bij de ceintuur van zijn regenjas en trok deze in één ruk naar beneden waarbij de lusjes scheurden. 'Is dat ding van jou?' Met een verachtelijk gebaar wees hij naar de DAF. 'Geitebreier! Zeikert!'* (. . .)'

Statussymbool

De DAF is inderdaad van Herman. Voor hem middel van bestaan, voor zijn vrouw Jet een statussymbool. Maar daar heeft Bodde niets aan, Herman plotseling trouwens evenmin. De konkurrentie kan barsten, alle klanten doodvallen, vrouw en kinderen moeten het maar even alleen uitzoeken. Herman heeft na jaren Bodde weer ontmoet! Dat alleen is belangrijk. Weg met de dagen die alle op elkaar lijken. Wég met de trouwring en de hartvorm-foto van Jet en de kinderen op het dashbord van de DAF. Bodde hoeft niet te weten dat Herman getrouwd is, dat Herman gewoon een burgertje geworden is. Terwijl hij het dashbord bewerkt, dreigt Bodde even iets te zien. Maar hij weet het gelukkig nog net te camoufleren. Daarna kan het feest beginnen. En het begint ook. Als vanouds wordt er gescholden, verkacht, gestolen, vernield, etc. Bodde en hij zijn eindelijk weer eens lekker samen bezig, schijnt Herman te denken. Een samenzijn dat eigenlijk nooit onderbroken had mogen worden. Maar ja, hij moest nu eenmaal toendertijd met Jet trouwen en ging naar het Westen. Jammer, maar nu niet van belang. Bodde is er. En Herman. Een Herman die voelt hoe ver hij de laatste jaren in de sleur is weggezakt. Een Herman ook die denkt dat hij wezenlijk met Bodde samen is, met hem optrekt en rotzooit.

Liftend naar Jet

In feite echter hangt Herman, de handelsreiziger, er van het begin af aan bij, en doet Bodde niets anders dan hem uitbuiten, hem tiranniseren. En waarom ook niet? Bodde is nu eenmaal níét veranderd in de loop der jaren, hij leeft nog net als vroeger van de dag in de dag. Op zijn manier vecht Bodde voor zijn bestaan. Hoe intens deze Bodde dat wel doet, ervaart Herman langzaam en hoogst pijnlijk. Bij het polsstokspringen laat Bodde hem alleen achter, bij de dochter van een evangelist laat Bodde hem afgaan etc. Zo ook moet Herman oude familie bezoeken om geld te lenen. De enige mogelijkheid nog om de verkoop van zijn DAF te voorkomen. Herman krijgt geld los, waarna zijn auto toch verkocht wordt. Grote vreugde bij Bodde die - bijvoorbeeld - verder kan drinken. Voor Herman blijft er uiteindelijk weinig anders over dan naar Jet terug te gaan. Liftend.

(. . .) *'Was hij er? Ja , hij was er, voorspoedig maar vuil, kleverig en ineengeschrompeld van ellende. Tot twee keer toe had men hem, toen hij zijn verhaal begon te spuien, er bij de eerste de beste parkeerplaats, weer uitgegooid. Daarna had hij maar gezwegen en was beleefd, onderdanig, op het kruiperige af verder gelift naar het Westen. Vanaf de pont keek hij in het donkere water waarin de lichten schitterden en hij had het nu kunnen billijken wanneer hij erin was gesprongen. Maar hij sprong niet. Hij liep aan de overkant gewoon van de klep af en wandelde langzaam langs de werven naar huis (. . .)*

Jet zat rechtop in bed garnalen te pellen. Een sterke visgeur hing in de slaapkamer. Ontroerd zag hij hoe haar bril naar voren op haar neus wasgegleden.'Jet,' zei hij. 'Oh Jet!' Ze keek op, rustig en beheerst. 'Oh Jet!' Zijn hart stroomde over van liefde. 'Vergeef me! Ik ben alles kwijt!' Ze keek naar hem op, bezag hem van top tot teen. 'Ga eerst onder de douche, man,' zei ze. 'Je stinkt een uur in de wind.' (. . .)

(. . .) 'Weet je wat er met Bodde gebeurd is!' Hij verstijfde, staande in de deuropening. Hoe wist ze? 'Niets.' Goddank! Even was hij voor iets vreselijks bevreesd geweest. Bodde die had gebeld of een politiebericht dat zijn ouwe gabber een ongeluk was overkomen. Maar Jet had alleen met haar o zo fijne, vrouwelijke intuïtie al geraden wat hem de laatste dagen was overkomen. Hoe hij de dupe, het slachtoffer was geworden van onbegrip en misverstand. Hij raakte bijna van de kaart van plezier (. . .)

(. .) Hij bracht een hand met twee gestrekte vingers achter het hoofd, op de wijze ongeveer zoals Indianen daar de veren dragen, en stak jolig een been vooruit. 'Geef die mok eens door!' Ze lachte. Tegen haar wil, zeker, en nog niet van ganser harte, maar ze had gelachen. 'Van achteren naar voor!' zong hij verder. 'Ga nou maar, Malle!' (. . .)

Voordat hij onder de douche gaat en, bij Jet, in bed kruipt, kijkt Herman ook nog even naar de kinderen (. . .) 'Vader is terug, jongens,' zei hij zachtjes en liep toen door naar de keuken. Op de tast legde hij de dichtgevouwen krant op de aanrecht neer en sloop naar de serre na de geiser van de douche op maksimum te hebben gezet. Behoedzaam opende hij de deuren, stapte de tuin in, prees zich gelukkig en brak zich een tak waar hij wat later vrolijk zwiepend weer mee in huis verdween.'

Happy-end

Een mooier slot laat zich nauwelijks denken! Het happy-end lijkt in de hedendaagse literatuur weergekeerd. Immers, hoe had Herman niet tegen de confrontatie met zijn echtgenote opgezien. Hij had zich zelfs een moment vertwijfeld afgevraagd of hij nog wel bij haar terug kon komen. En zie . . . Het oproepen van het spelletje met de mok is nog mogelijk, de kinderen slapen zoet, en, ook al staat de DAF niet meer voor de deur en is Herman al zijn geld kwijt, Jet, zijn Jet, wil hem nog. Hielden twee mensen ooit meer van elkaar? Ja. En wel omdat Herman bij zijn thuiskomst tenslotte nog even ver is als in het begin van het boek wanneer hij met zijn auto schijnbaar de prut uitdraait. Anders gezegd: Een mooier slot laat zich inderdaad niet denken, bedrieglijker echter evenmin.

Hoe smerig Herman er immers ook uitziet, hoe hij ook stinkt (!), hoe moe hij ook is van al het geavonturier met Bodde, eenmaal weer bij Jet is er niets in hem veranderd. Ofschoon in -Geef die mok eens door, Jet!- niet vermeld, is het zeer waarschijnlijk dat hij de volgende dag reeds alles zal proberen om baan en auto, inclusief foto op dashbord te behouden. Al moet Herman er tot laat in de avond voor werken, hij zal Jet niet teleurstellen. Zou trouwens ook moeilijk anders kunnen. En dat niet alleen vanwege het vereiste brood op de plank. Deze Herman is gewoon geen figuur om zonder zekerheden te leven. De dagen mogen vaak nog zo sleurderig zijn, voor Herman betekenen ze een houvast. Waarom en voor hoelang nog, moet hij zich niet afvragen. Indien hij daaraan gaat beginnen, komt er te veel mee. — Bij voorbeeld — dat Bodde op hem neerkijkt, nooit met hem bevriend was, dat diezelfde Bodde met hem kon doen wat hij wilde. Dat het 'uitstapje' met Bodde één grote blamage voor hem was. Vrijwel identiek aan zijn terugkeer bij Jet.

'Onderdanig, op het kruiperige af,' noemt Heeresma de wijze waarop Herman naar huis lift. Dit ontbreken van ook maar een greintje persoonlijkheid is kenmerkend voor Herman gedurende het gehele boek. Zelden is hij zich bewust wat hij aan het doen is, laat staan waartoe alles leidt. Zijn gaan langs de werven is geen wandelen, maar een strompelen. Het overdenken van de zelfmoord is niet relevant, Herman komt aan de zin van een dergelijke daad niet toe. Jet met bril op haar neus ontroert niet. In feite vindt hij zijn vrouw bijna monsterlijk, maar hij zou niet weten hoe zonder haar te leven. Jet schijnt het allemaal wél door te hebben. Heeresma laat háár over Bodde beginnen. Of zij evenwel ook maar iets weet, waag ik te betwijfelen. De suggestie lijkt mij door Heeresma gehanteerd om Herman nog armzaliger te doen uitkomen. En niet tevergeefs. Ondanks alle ervaren ellende noemt Herman Bodde toch nog zijn 'ouwe gabber'.

Met lege handen

Introduceert Heere Heeresma met zijn -Geef die mok eens door, Jet!- dus niet het z.g. happy-end-boek, in tegenstelling tot vele andere hedendaagse auteurs, laat Heeresma in genoemd boek opvallend weinig aan duidelijkheid te wensen over. Zijn Herman is klein. Kleiner kan hij niet, zou men na lezing kunnen opmerken. Blijft de vraag waarom of waardoor. Heeft deze handelsreiziger nu nergens en nooit in de gaten dat hij zijn ontluistering tegemoet gaat? Ja. Soms spreekt hij Bodde tegen, maar veel meer dan een berisping is het niet. Kan het ook niet zijn. Het alternatief is terug naar Jet, of wel mét Bodde, zijn jeugd, die toch mooi geweest moet zijn, verloochenen. Door zo lang als mogelijk met Bodde op te trekken en ook nog naar zijn vrouw en kinderen terug te keren, denkt Herman beide te behouden. In wezen staat hij uiteindelijk met lege handen. Enige winst, hoewel daarvan nauwelijks bewust, is dat het tekeergaan met Bodde zijn vastgeroest zitten duidelijker dan ooit aan het licht brengt.

Geen happy-end, wél duidelijkheid, allemaal best, maar wat bezielt een schrijver om zo'n cynisch, ironisch, sadistisch, etc., boek te schrijven? Volgens mij, omdat de ontluistering, in het algemeen genomen, zo ongeloofwaardig, verbijsterend, maar vooral zo onmerkbaar in en rond de mens aanwezig is. Zó onmerkbaar, dat men in eerste instantie misschien wel geneigd is om -Geef die mok eens door, Jet!- overdreven, te duidelijk verzonnen, te noemen. Een houvast daarbij moet de figuur Bodde kunnen zijn. Zijn wijze van optreden lijkt één voortdurend doorslaan, het sterkst te onderkennen in zijn dikwijls zeer flauwe grapjes. Is het wel jammer dat het voor Bodde allemaal niet als grap bedoeld is. De verschijning van Herman is dé kans om zich op zichzelf te wreken. Het verkrachten van een boerenmeid, het jatten van benzine, het misbuiken van een evangelist, inclusief diens dochter met haar sexy-schoenen (Herman krijgt er een erektie van), zijn slechts enkele middelen voor Bodde om tot zijn doel te komen: Herman de vernieling inschoppen. En hoe kan dat volledige en definitiever dan Herman zijn DAF te ontnemen!

Schofterigheid

In het begin praat Bodde er al over. Wanneer hij echter bemerkt dat Herman (nog) reageert, laat hij de zaak even rusten. Het wordt een kwestie van Herman totaal murw maken, om daarna toe te slaan. Dat dit, zoals eerder vermeld, tenslotte lukt, zal de lezer misschien afschrikken. Niet te ontkennen valt dat Bodde zich in zijn schofterigheid op een bepaalde manier als een intelligente figuur ontpopt. Bovendien, Bodde kan zich nog een doel stellen. Bij Herman gaat het er slechts om dat het op één dag niet al te veel tegenzit. Natuurlijk kan men opmerken dat Bodde typisch een geval is van iemand die uit afgunst handelt. De mens die spot met de (burgelijke-DAF) verworvenheden van de ander, maar er eigenlijk zelf hevig naar verlangt. Mogelijk, maar blijft beangstigend hoe de ene mens de ander binnen een periode van slechts een paar dagen volledig kan ontregelen. Beangstigend vooral ook, omdat men een dergelijke situatie veelal niet kan voorzien, het niet in zijn doen en laten wil of durft in te calculeren. Hield men tevoren wel rekening met de mogelijkheid, de twijfels zouden veelvuldiger zijn, de zekerheden kleiner in getal. Stellig een soms storende situatie, maar de levensvatbaarheid lijkt mij groter. En daarmee de weerstand wanneer men geconfronteerd wordt met een indringer als Bodde. Stelt men zich daarbij, aan de hand van deze Bodde, één bepaalde figuur voor, of meent men die en die als Bodde en die en die als Herman te moeten en kunnen kwalificeren, ik geloof, dat men zichzelf dan ietwat beduvelt. Zo ook, wanneer men na lezing van -Geef die mok eens door, Jet!- aan een bepaald gebied denkt. Een aanwijzing hiervoor kan zijn, dat, hoewel genoemd boek grotendeels in het Noorden van Nederland speelt, de mensen allemaal dezelfde naam (Tamsma) hebben, of wel leven in een anonieme wereld.

Aangename aanloop

Wie wie ontluistert, waarom of wanneer, het laat zich dikwijls pas constateren wanneer het zich reeds grotendeels voltrokken heeft. Niet in de laatste plaats doordat de aanloop tot de uiteindelijke catastrofe vaak onschuldig, bijna bij het aangename af, is. Heere Heeresma bewees het eerder in zijn -Een dagje naar het strand- en -De verloedering van de Swieps-. Werk dat eveneens de ontluistering van de mens als centraal thema had. -Geef die mok eens door, Jet!- noemt Heeresma zelf: 'Een avontuurlijk verhaal vol gruwel en geweld'. M.i. terecht, en dit dan ironisch zowel als cynisch bedoeld. Ook spreekt hij ten aanzien van zijn laatste boek over divertissement. Hetgeen volgens het woordenboek o.a. vermaak en verduistering kan betekenen. Beide elementen treft men in zijn laatste werk aan, en wel dermate evenwichtig gedoseerd, dat -Geef die mok eens door, Jet!- met een 'macabere toeristische route' slechts zwak is aangeduid.

-Geef die mok eens door, Jet- werd opgedragen aan de Spuistraat in al zijn geledingen, en verscheen bij Contact-Polak & Van Gennep. De prijs is f 7,90.

DICK ZAAL

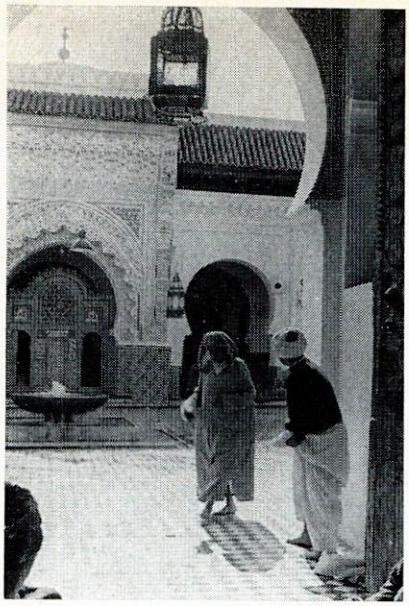

1

2

3

MAROKKO

4

Bij de foto's:

1. *Moskee in Fez*
2. *Munttheeverkoper op de markt*
3. *Kleermaker*
4. *Median te Fez*
5. *Bergdorp Moy Idriss in de omgeving van Meknes*

5

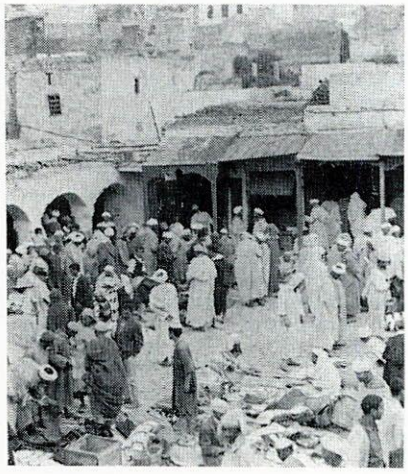

Tom Weerheym raakt niet uitgekeken op Marokko. In de laatste maand van het jaar geven wij hem op de achterpagina van EGO nogmaals de ruimte. Misschien een opwekking voor u om eens een reisje naar Noord-Afrika te gaan maken. Legio reisbureaus brengen u voor een voordelig prijsje hier naar toe.